

1926 Senesi Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi'ne Göre Balıkesir'in Tarım Panoraması

Zeki Çevik* - Ezgi Aydoğmuş**

Giriş

Kurumlarının çok büyük bir kısmını Osmanlı'dan devralan TBMM Hükümeti, ekonomide temel kaynağın tarım olduğunun farkında ve bu nedenle önceliğin bu alana verilmesi gerektiğinin fazlasıyla bilincindeydi. Söz konusu dönemde gerek üretici kesime yapılacak destek gerekse tarımsal üretimdeki modern araç-gereç temini adeta bir zorunluluk olarak öne çıkmaktaydı. Nitekim Kurtuluş Savaşı'nın hemen akabinde Mustafa Kemal bir yurt gezisine çıkmış ve bu geziyle savaş sonrası durumu da bizzat yakından görüp halkla kaynaşmayı planlamıştı. 15 Ocak 1923'te başlayan bu yurt gezisinde büyük tüccarların, büyük toprak sahiplerinin bulunduğu şehirler özellikle seçilmişti. Nitekim Balıkesir de bu şehirler arasında yer almış, hatta Mustafa Kemal Paşa 7 Şubat 1923 Çarşamba günü Zağnos Paşa Camii minberinde yaptığı tarihe geçen konuşmasında iktisadi kalkınmanın süratle gerçekleşmesinin zengin zümrenin desteklenmesine bağlı olduğunu açıkça dile getirmiştir¹. Bilindiği üzere uzun yıllar süren savaş ciddi anlamda nüfus kaybına da yol açmış, Anadolu'da üretim faaliyetlerinin büyük bir kısmı kadınların kontrolüne bırakılmıştı. Yeni kurulan hükümet tarımsal üretimdeki gerilemeyi toparlayabilmek için farklı çareler aramış hatta 1922 yılında adi suçluları geçici olarak serbest bırakma yoluna bile gitmişti². Bu durum bile savaşın yarattığı yıkıcı

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir/TÜRKİYE, zcevik41@hotmail.com ORCID:0000-0002-3756-8738

** Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir/TÜRKİYE, ezgiaydgms@gmail.com ORCID:0000-0002-7024-5447

1 Mustafa Kemal'in Paşa Camii minberinde yaptığı konuşmadan; "Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir? Bu arazinin miktarı nedir? Tetkik edilirse görülür ki, memleketimizin vüsatine nazaran hiç kimse büyük araziye malik değildir. Binaenaleyh bu (büyük) arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tüccaran gelir. Bittabi bunların menfaatlerini temin ve muhafaza mecburiyetindeyiz... Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız." Yahya Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 139.

2 Tefvik Çavdar, Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 190-192; "26 Nisan 1922'de adi suçlular tarlalarda çalışmak üzere bir ay süreyle geçici olarak tahliye

etkiyi ve hükümetin ne kadar zor şartlar altında göreve başladığını göstermek için yeterli olsa gerek.

Cumhuriyet'in ilanı bile beklenmeyerek düzenlenen İzmir İktisat Kongresi, yeni kurulan devletin iktisadi kalkınma konusuna ne kadar önem verdiğinin en büyük kanıtıdır demek yanlış olmasa gerek. Bu kongre tarım kesimini ilgilendiren önemli kararların alınmasının dışında, kurulacak olan yeni devletin izleyeceği ekonomi politikalarının da temeli olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. İzmir İktisat Kongresi'nde tarım kesimiyle alakalı kabul gören kararlardan birkaçı şöyledir;

*“*Rejî idaresinin kaldırılması,*

**Aşarın kaldırılıp yerine daha adil ve uygun bir verginin konulması,*

**Ağnam vergisinin de diğer vergiler gibi taksitle alınmasının sağlanması,*

**Tarımda makineleşmenin hızla yaygınlaşması için tarım alet ve makinelerinin temin edilmesi,*

**Tarım aletlerinin gümrük vergisinden muaf tutulmasının devamı ile yine aynı şekilde traktörler için gerekli petrol ve benzin ile her türlü tarım makineleri için gerekli olan yağların da gümrük vergisinden muaf tutulması,*

**Köylülere, çiftçilere tarımın önemli kısımlarını kısa yoldan öğretebilecek dergi ve kitapların bastırılıp ücretsiz olarak dağıtılması”³* gibi daha birçok mühim kararlar alınmıştır.

Söz konusu politikalar doğrultusunda 1925 yılında Aşar Vergisi' nin⁴ ortadan kaldırılması ile çiftçi kesiminin üzerinden ciddi bir yük kalkmış ve bu durum şüphesiz ki ürün rekoltelerine süratle yansımıştır. Örneğin ülke geneline bakıldığında 1925 yılında 344 kg/hektar olan buğday verim miktarının 1926 yılında 697 kg/hektara yükseldiği, 1925 yılında 374 kg/hektar verimi olan kuru fasulyenin 1926'da 1.169 kg/hektara yükseldiği, yine 1925'de 393 kg/hektar olan mercimeğin 868 kg/hektara yükseldiği kaydedilmiştir⁵. Yeni kurulan devletin tarım kesimine yönelik politikalarının yarattığı olumlu etkinin Balıkesir gibi önemli bir ziraat bölgesine yansması da kaçınılmaz olmuştur. İşte bu çalışma ile Balıkesir gibi önemli bir tarım

edilmiş, bu süre iki ay sonra üç aya çıkarılmıştı.” Sabahattin Özel, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 2, 2002, s. 235.

3 A. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi 1923 –İzmir (Haberler–Belgeler Yorumlar), Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997, s. 326-338.

4 Bizzat Mustafa Kemal'in emriyle çıkarılan yasayla ilgili geniş bilgi için bkz. 552 Sayılı Aşarın İlgası ile Yerine İkame Edilecek Mahsulatı Araziye Vergisi Hakkında Kanun, Düstur, 3. Tertip, C VI, s. 99.

5 Söz konusu ürünrekolteleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Çavdar, *age.*, 199-200.

havzasının zirai vaziyeti tamamen orijinal bir kaynağa (1926 yılı Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi) dayanarak açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışma her ne kadar 1926 yılı verileriyle sınırlandırılmış olsa da Balıkesir'in tarımsal zenginliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Balıkesir Vilayeti'ne Genel Bir Bakış

“Balıkesir Vilayeti merkez kazasından başka Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Balya, Gönen, Bandırma, Susurluk, Dursunbey, Sındırgı kazalarından müteşekkildir. Vilayet dâhilindeki köylerin tamamı 922 adete yetmişmiş durumdadır. Merkez kaza (6250) kilometre kare olmak üzere bütün kazalar toplamı (16536) kilometre karedir. Balıkesir'in iklimi genellikle ılıman ve İstanbul iklimine yakın olup, havası sağlam, suları bol ve toprağı gayet mahsuldar ve verimlidir. Balıkesir şehri fazlaca rutubetli olup, şehre üç saat mesafedeki Kepsut nahiyesinden Simav nehri geçmektedir. Balıkesir ovasının ismi Uzunca ovadır. Senenin en sıcak ayları Temmuz, Ağustos olup ve en soğuk ayları da Şubat, Mart'tır. Yazın azami olarak gölgede hararet 39-40 derecedir”.

“Vilayet dâhilinde 23 kıtada (816884) hektar orman var ise de kereste istihsalatı hemen hemen yok gibidir. Ormanlardaki çeşitli mahsuller de seneden seneye heder olmaktadır. Ak, kara, kızıl, meşe, ardıç, palamut, gürgen, kayın, kestane, kızıl kavak, ihlamur, çam, kızılğaç, pırnal, çınar, kocayemiş, fındık gibi çeşitli kısımlardır. Yolsuzluk, vesaitsizlik dolayısıyla bu ormanlardan Balıkesir vilayeti istifade edemediğı gibi birçok kazaları da bilhassa Bandırma kereste ihtiyacını Romanya'nın kalas, tahta ve keresteleriyle temin etmektedir. Yolsuzluğun o kadar acı o kadar elim tesiri vardır ki memleketi iktisadi iflasa sürükleyen fazla ithalatın yüzde doksan sebebini bu durum teşkil etmektedir. Yolsuzluk yüzünden ecnebi emtiası yerli emtiaya rekabet eder. Yine yerli emtianın dayanıklı aksamı komşu sahillerden Avrupa'ya düşük fiyatla nakil olunur. Diğer taraftan da Avrupa'nın çürük emtiası ithal olunur. Balıkesir şehrinde tüccar Avrupa ile doğrudan doğruya ticari muamelede bulunmayıp İzmir ve İstanbul piyasalarıyla iş yapmaktaydı. Bandırma, Edremit, Burhaniye, Ayvalık iskelelerinde bazı ihracat tacirleri Avrupa ile muamele yapmaktaydılar”⁶.

İktisadi faaliyetlerde Balıkesir gibi önem arz eden vilayetin bir ticaret odasının kurulması ihtiyacı şüphesiz ki erken dönemde hasıl olmuştur. Her ne kadar 1889 yılında vilayette bir merkez ticaret odası kurulmuş olsa da söz konusu dönem

6 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, s. 4-6.

itibariyle beklenen gelişme gerçekleşmemiştir. Odalarla ilgili dikkate değer gelişme ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan düzenlemeler sayesinde gerçekleşmiş, 1889-1923 arası kayıtlı üye sayısı 80'e ancak ulaşabilmişken üye sayısında süratli yükseliş 1923 sonrası gerçekleşmiştir⁷. 1926 tarihli Ticaret Odası Salnamesi'nden anlaşıldığı üzere, merkez kazada bir Ticaret ve Zahire Borsası vardır.

“Buğday, arpa, mısır darısı, bakla, çavdar, mazi, nohut, un, kepek, pamuk, afyon, yün, yapağı, susam vesaire üzerine alım ve satım cereyan etmekteydi. Borsa bilhassa müstahsillerin fa idesini temin eylemiştir. Balıkesir Borsa Heyeti ise şöyleydi; Borsa Komiseri Kenan Emin, Heyet-i İdare Reisi Hasan Kamil, Reis-i Sani Ahmet Münir, Aza Sadri Hasan Basri, Hafız İsmail, Hazım Osman Beylerdir. Borsa Başkâtibi Ali Sabri, İkinci Kâtip Hüseyin Beylerdir. Balıkesir Ticaret Odası Heyeti ise şu isimlerden oluşmaktaydı; Reis Hacı Emin Zade Ahmet Münir, Birinci Reis Vekili Emin Beyzade Emin, İkinci Reis Vekili Beypazarlı Zade Sadri, Azalar: Kandınazzade Naci, Barutçu Zade Süleyman, Eczacı Azmi Neşet, Emir Zade Ali, Bozuk Zade Mehmet Tefik, Çivici Mehmet Vehbi, Kırtasiyeci Remzi, Celal Zade Hafız Abdürrahim, İbrahim Lütfi, Oda Başkâtibi Fehmi Tahsildar Veznedar Kemal Beylerdir. Oda Meclisi doğal üyeleri Borsa Komiseri Kenan Emin, Oda Başkâtibi Fehmi Beyler”⁸.

Balıkesir’de Zirai Hayat

Salnamenin verdiği bilgiler ışığında, Balıkesir vilayetinin tarlalarında buğday, arpa, mısır, bakla, fasulye, susam, afyon, pamuk, patates, soğan ve diğer her türlü zahire ve hububat ile tütün, vilayet dâhilinde üzüm, şeftali, ayva, elma, karpuz, kavun diğer her türlü meyve ve sebze istihsal olunmaktaydı. Üretimin hayvani kısmı ise yumurta, bal, her türlü deri, yün, yapağı, ipek kozasından ibaretti. Bunlardan başka kaymak, tereyağı, kaşar ve beyaz peynir, yoğurt, pekmez, bal mumu, zeytinyağı dâhil vilayetin önemli ürünleridir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bağcılık faaliyetleriyle öne çıkan Balıkesir’de 1910’lu yıllarda bağlara filoksera denen hastalık dadanmış ve bu hastalık bağları mahvetmişti. 1926’ya gelindiğinde bağcılığı yeniden ihya teşebbüslerinin gittikçe yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

“Balıkesir vilayetinin istihsalatından en mühim bir kısmı da tütün mahsulüdür. Vilayet dâhilinde senelik iki üç milyon tütün üretilmektedir.

7 Balıkesir İl Yıllığı, 1967, s. 265, 270; M. Reşit Kıpçak, 50. Yılda Balıkesir, (Balıkesir Ticaret Odası tarafından hazırlanmıştır), 1973, s. 3.

8 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 4,6.

Bu havalide tütünün ambalaj ve denk yapmak usulü henüz halkta yaygınlaşmamış olduğundan maalesef rağbet kazanamamıştır. Tüccar Gönen ve Sındırgı'da yetiştirilen tütünlere fazlaca rağbet göstermektedir. Tarımla uğraşanlar tütüne fazlaca ehemmiyet vermekte ise de tohumlarının ekim usulü, toplama, istif işlemlerinin babadan oğula miras kalan usullerle (geleneksel yöntemlerle) icra edilmesi kilosunun düşük fiyatlarla satılması sonucunu doğurmaktaydı. İzmir Akhisar kazasının tütün tohumları bu arazi için tavsiyeye uygundur. Samsun ve İzmir tütünlü başlıca Amerika piyasasınca rağbet görmekte olmasına rağmen Balıkesir tütünlü de cins itibarıyla en ziyade Almanya, Macaristan, Çekoslovakya'ya ihraç edilmektedir. Balıkesir ve havalisi tütünlü Eylül, Ekim ve Kasım aylarında kurutulup denk haline getirilmekte Aralık ve Ocak aylarında da piyasaya çıkarılmaktadır. Tütünlü üreticiden doğrudan doğruya köylere satın alınmaktaydı. Tütün satın alacak tüccar köylere adamlar göndermekte ve o suretle alım yapmaktaydılar.

Balıkesir ve havalisinde tütün üzerine iş yapan Türkiye Cumhuriyeti İnhisar İdaresi, Herman İspirer Kumpanyası, hariçten gelen şirketlere tütün taahhüdünde bulunan Keçecizade Hafız Mehmet Emin Bey'dir. Bu havalide tütünü kullanış itibarıyla pek mükemmeldir. Diğer mevad gibi borsada alınıp satılması hususunda Ticaret Zahire Borsası Heyet-i İdaresi arz ve depo hazırlığı için teşebbüsatta bulunmuştur. Devletin takip ettiği tarım politikalarının üreticiyi olumlu yönde etkileyen bir diğer hamlesinin tütün rejisinin ilgasının olduğunu belirtmekte fayda görülmektedir. Nitekim Balıkesir'de de rejimin ilgası tütün ekiminin ciddi miktarda artmasına yol açmış ve üretim 3.5 milyon okka olarak belirlenmiştir⁹. 1926 yılı tütün ekimiyle alakalı önemli bir gelişme de zeytin ve zeytinyağı zenginliğiyle nam salmış olan Ayvalık'ın da tütün yetiştiren muntıkalar arasına dâhil olmasıdır. 1925 yılında Balıkesir genelinde toplamda 4,202,190 kilo tütün üretilmişken 1926'da bu rakam 6,557,900 kiloya yükselmiştir¹⁰.

“Balıkesir vilayeti mahsulatından mühim bir kısmını da zeytin teşkil etmektedir. Zeytin en ziyade Adalar Denizi sahilinde Edremit, Burhaniye, Ayvalık tarafında yetişmektedir. Mahsul idrak edildiği zaman bu havalide senede 41,298,000 kilo zeytin istihsal olunmaktadır. Bu zeytinlerden elde edilen yağ miktarı 8,858,500 kilodur ki buna rağmen 1926 yılı için zeytinlerle ilgili olarak zeytinin az senesi olduğu, bir sonraki yılın mahsulatının daha

9 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 9.

10 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 10; Gazali, Balıkesir Vilayeti Coğrafyası, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1927, s. 82-84.

bereketli ve sağlam olacağı belirtilmiş olup ağaçlar üzerinde görünenlerin de bunu teyit eder nitelikte olduğu kaydedilmiştir. 1926 yılında yaşanan kuraklık da şüphesiz ki ürün rekoltelerini ciddi manada etkilemiştir. Balıkesir ve havalisinde üretilen zeytinyağının İtalya, Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Marsilya, İskenderiye ağırlıklı ihracatı söz konusudur. İç piyasada da özellikle Edremit'ten İstanbul ve İzmir başta olmak üzere Biga ve havalisine zeytinyağı sevkinin yapıldığı kaydedilmiştir¹¹. Balıkesir'in istihsalat-ı hayvaniyesine bakıldığında ise özellikle yün ve yapağı göze çarpmaktadır. En fazla Balıkesir, Gönen, Sındırgı, Dursunbey taraflarında çıkar ve bir koyundan 300 dirhem –eğer kuyruklu ise- bir kıyye yapağı elde edilebilir. Yapağı ve yünler senede bir kez kırılmaktadır ve telleri uzundur”¹².

1926 yılı aasında genel anlamda bakıldığında gerek ülke genelinde gerekse Balıkesir özelinde üretim artışının yaşandığı bir yıl olması bakımından dikkate değerdir. Söz konusu üretim artışında en mühim faktörün aşar vergisinin kaldırılışının olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Yıllardır bu ağır vergi yükü altında ezilen üretici kesim nihayet rahat bir nefes almış ve dolayısıyla bu durum süratle ürün rekoltelerine de yansımıştır. Devletin uyguladığı akılcı politikalar her geçen gün biraz daha artarak meyvesini vermeye başlarken, uzun süren savaş yıllarının yarattığı olumsuz havası yavaş yavaş ortadan kaybolmaya başlamıştır.

Sayısal Verilerle Balıkesir’de Tarımsal Üretim

Yeni kurulan devletin tarımda makineleşmeye büyük ehemmiyet verdiği şüphe götürmez bir gerçektir. Bunda en önemli etkenin, savaş yıllarının doğal bir sonucu olarak yaşanan nüfus kaybıdır denilebilir. Aynı zamanda geleneksel yöntemlerle yapılan tarımsal üretimin yetersizliği de aşıkardır ve hükümet bunun fazlasıyla farkındadır. İşte 1926 yılı itibariyle gerek Aşar’ın kaldırılışı gerekse her ne kadar kısıtlı da olsa tarımda makineleşmenin başlamış olmasından dolayı ürün yekunlarının yükselişi söz konusu olmuştur. Bu bölümde işte bu yekunların tablolarla izahına çalışılarak, salnamede yer alan verilerin de tarım literatürüne kazandırılması amaçlanmıştır.

11 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 18,21-22.

12 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 10.

Tablo 1: 1926 Senesi Balıkesir Merkez Kazasının Ekim İşleri ve İstihsalatı

Ekim İşleri		İstihsalat
Dönüm	Cinsi	Kilo
220.000	Buğday	35.000.000
170.000	Arpa	33.300.000
3.000	Mazı	600.000
3.000	Yulaf	600.000
3.000	Çavdar	660.00
15.000	Afyon	14.000
25.000	Bakla	6.250.000
20.000	Tütün	1.500.000
20.000	Pamuk	350.000
80.000	Mısır	8.000.000
3.000	Nohut	1.330.000
1.500	Mercimek	70.000

Kaynak: *Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926*, s. 12.

Yukarıdaki tabloya yer verilmesinin bir diğer sebebi de, Balıkesir'in bilhassa da merkez kazanın hububat ve bakliyat üretiminde dikkate değer bir zenginliğe sahip olduğunu göstermektir. Şüphesiz ki merkez kazanın üretimi yalnızca yukarıdaki ürünlerle sınırlı değildir. Bunlara ilaveten 1926 yılı Balıkesir Merkez Kazasının ihracat kalemleri şöyledir: “*Buğday, bakla, burçak, çavdar, un, pamuk, çekirdekli pamuk, kozasız pamuk, yün yapağı, tütün, yulaf, nohut, mısır darısı, susam, tahin, mercimek, afyon, manda, dana, inek, öküz, koyun, koyun derisi, kuzu derisi, sığır derisi, yumurta, tereyağı, keçi kılı, arpa unu, mısır unu, kavun-karpuz, leblebi, soğan, sansar derisi, kunduz derisi, tavşan derisi, kedi derisi, çakal derisi, tilki derisi*”¹³ Sadece merkez kazanın sahip olduğu ürün çeşitliliği bile Balıkesir'in tarımsal üretimde ne kadar önemli olduğunu göstermek bakımından önem arz etmektedir. Kazalarının da tarımsal üretimdeki zenginliği Balıkesir'in önemini arttıran sebeplerdendir. İşte bu nedenle aşağıdaki tablolarda da 1926 yılı Balıkesir vilayetinin kazalarının ürün çeşitliliğine yer verilmiştir.

13 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 12.

Tablo 2: Bandırma Kazasının Tarımsal Üretimi

Cinsi	Kilo
Buğday	9.712.744
Arpa	3.308.065
Yulaf	4.468.600
Kaplıca (daha çok hayvan yemi olarak kullanılan buğday türü)	1.963.780
Çavdar	1.714.500
Bakla	1.110.000
Burçak	492.990
Keten	152.280
Mısır	2.796.400
Fasulye	23.220
Susam	99.000
Darı	185.000

Kaynak: *Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926*, s. 15.

Yukarıdaki tabloda 1926 yılı ürün rekolteilerinin verildiği Bandırma kazasının ihracat kalemleri ise şöyledir: “*Bakla, buğday, arpa, yulaf, kaplıca, hardal, mısır, çavdar, darı, nohut, burçak, yün yapağı, sığır, koyun, kuzu, tütün, keten tohumu, tavşan derisi, kedi derisi, tilki derisi, sansar derisi, yumurta, kafes tavuk, teneke peynir, kelle peynir, taze balık, palamut balık, torik, borasit*”¹⁴. Bir liman kazası olan Bandırma, ihracat kalemlerinden de anlaşılacağı üzere balıkçılıkta vilayetin önemli bir merkezi olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 3: Edremit Kazasının Tarımsal Üretimi

Cinsi	Kilo
Buğday	6.160.000
Arpa	5.875.000
Çavdar	924.000
Bakla	2.225.000
Üzüm	96.000
İncir	423.000
Zeytin	20.798.000
Zeytinyağı	4.158.500

Kaynak: *Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926*, s. 18-19.

¹⁴ Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 16.

Önemli bir zeytin mıntukası olan Edremit kazasının 1926 yılı zeytinyağı ihracatı 2.267.594 kilo olmuş olup diğer ihracat kalemleri ise şöyledir: “Palamut, odun, kuzu ve av derileri, çıra, mangal kömürü, simli kurşun, armut, çam katranı, yaş üzüm, domates, kavun-karpuz, yapağı, yün, ayva, nar, kuru incir, süzme bal, kuru fasulye, demir malzeme, pırına, sabun, zeytin danesi, muhtelif hububat, çam kabuğu, badem içi”¹⁵. Tablodan da anlaşılacağı üzere Edremit adeta bir zeytin membaıdır.

Tablo 4: Burhaniye Kazasının Tarımsal Üretimi

Cinsi	Kilo
Zeytin	10.000.000
Zeytinyağı	2.200.000
Buğday	3.125.000
Arpa	1.200.000
Çavdar	50.000
Bakla	260.000
Yulaf	142.500

Kaynak: Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 21.

Bir diğer zeytin havalisi olan Burhaniye’de ise “1926 yılında 1.840.000 kilo zeytinyağı ihraç edilmiş olup, palamut, sabun ve zeytinyağı toplamda 2.754.640 kilo İstanbul’a ve İzmir’e ihraç edilirken, 338.640 kilo pırına da Yunanistan’a sevk olunmuştur”¹⁶.

Ayvalık kazası ise şüphesiz ki zeytin memleketidir. “Kaza dâhilinde takriben (900.000) zeytin ağacı vardır. 1926 yılında 10.000.000 kilo zeytin, 2.500.000 kilo yağ elde edilmiş olup, 1.875.000 kilo zeytinyağı Marsilya, Bulgaristan, İtalya ve İskenderiye’ye ihraç edilmiştir. Edremit, Ayvalık, Burhaniye havalisinin zeytinyağlarında yüzde ½ den yüzde 3,5 – 5 ekşilik bulunur. En nefisi yağdır. İstanbul’a fiçılarla, Avrupa’ya demir bombelerle sevk olunur. Bu havalinin hayat-ı maişet ve ticareti ağırlıklı olarak zeytinyağı ve sabunculuktur”¹⁷.

Gerek tablolardan gerekse ihraç kalemlerinden de anlaşılacağı üzere Edremit, Burhaniye ve Ayvalık kazalarının kısmi ürün çeşitliliği yanında Balıkesir’in diğer kazalarına oranla zeytin ve zeytinyağında ilk sıralarda yer aldıkları açıkça görülmektedir. Bu kazalar zeytin ve zeytinyağının adeta birer simgesi konumundadırlar.

15 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 18-19.

16 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 21.

17 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, s. 22.

Tablo 5: Sındırgı Kazasının Tarımsal Üretimi

Cinsi	Kilo
Buğday	8.400.000
Arpa	12.375.000
Çavdar	7.620.000
Bakla	750.000
Mazı	9.000.000
Haşhaş, Afyon	6.000
Burçak	687.000
Tütün	1.000.000

Kaynak: *Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926*, s. 25.

Sındırgı kazasının ürün durumu tablodaki gibi olmakla birlikte ihracat durumuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 6: Balya Kazasının Tarımsal Üretimi

Cinsi	Kilo
Buğday	6.817.000
Arpa	6.140.000
Çavdar	2.329.000
Bakla	40.000
Burçak	60.000
Yulaf	1.200.000

Kaynak: *Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926*, s. 25.

“Balya kazasında ise üretim hemen hemen yok gibidir. 1890’larda burada ekim işleri fevkalade iken, simli kurşun madeninin faaliyete geçmesi buranın ekim işlerinin mahvolmasına sebep olmuştur. Yapılan tahkikat neticesinde halk madenin fevkalade faaliyetinden şikâyetçi olduğundan maden idaresini dava etmişlerdir. Zira madenin esas bacasından çıkan zehirli buhar bütün dağlarda ormanları kuruttuğu gibi ekim işlerine dahi mani olmaktadır. İkinci olarak dumanın kurşunla birlikte yukarı çıkması zehirler saçmakta ve hastalığa sebep olmaktadır.

Tablo olarak yer almayan Gönen kazasının ise “zirai durumu ve arazisinin bitkilerin filiz verip yetiştirme kabiliyeti mükemmeldir. Başlıca buğday, arpa, çavdar, mısır, yulaf, susam,

Balıkesir'in Tarım Panoraması

*tütün, haşhaş ve pamuk yetiştirilmektedir. Bilhassa tütün ekimi büyük öneme sahiptir.*¹⁸ Hatta Balıkesir'in kazaları dahilinde en iyi tütün yetiştiren mıntıka Gönen'dir denilebilir.

Sonuç

Balıkesir'in yapılan araştırmalar neticesinde önemli bir ziraat mıntıkası olduğu aşikârdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de tarımsal faaliyetleriyle ön plana çıkan vilayetin bu durumu Cumhuriyet ilan edildikten sonra da değişmemiş, çalışmada yer verilen tablolardan ve ihraç kalemlerinden de anlaşılacağı üzere Balıkesir, tüm kazalarıyla tarımsal üretimde aktif rol alan vilayetler arasındaki yerini korumayı başarmıştır. Hatta bazı ürünlerdeki zenginliği öylesine fazladır ki ihracat yalnızca iç piyasayla sınırlı kalmamış ülke dışına da ciddi manada bir ihraç durumu söz konusu olmuştur. Balıkesir merkez kazasının adeta bir hububat membaı olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Öyle ki vilayetin ihraç kalemlerine bakıldığında hububatın payının hiç de az olmadığı görülmektedir. Bunun yanında bağcılık, tütün, zeytin ve zeytinyağı üretimiyle de ön plana çıkan Balıkesir için muz hariç her şeyin rahatlıkla yetiştirildiği söylenebilir.

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilanından sonra başlayan yeni dönemdeki politikalar doğrultusunda Balıkesir gibi önemli bir ziraat mıntikasının tarım panoraması çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ana kaynağı 1926 Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi olmuş, buradaki bilgiler eşliğinde gerek Balıkesir merkezin gerekse kazalarının zirai durumu ele alınmıştır. Ayrıca Balıkesir'in önemini arttıran ve göz ardı edilmemesi gereken bir diğer zenginliği ise Bandırma gibi önemli bir liman kazasına sahip olmasıdır. Yalnızca 1926 yılı salnamesindeki veriler bile Balıkesir'in zirai hayatının ne kadar çeşitli ve verimli olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmekte olup, yapılacak çalışmalarda Balıkesir'in iktisadi faaliyetlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Kaynaklar

Balıkesir İl Yıllığı, 1967.

Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926, Hüsniütabiat Matbaası, İstanbul.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Düstur, 3. Tertip, 1923-1938.

Gazali, Balıkesir Vilayeti Coğrafyası, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1927.

Kıpçak, M. Reşit, *50. Yılda Balıkesir*, (Balıkesir Ticaret Odası tarafından hazırlanmıştır), 1973.

Ökçün, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, (Haberler-Belgeler- Yorumlar)*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997.

Özel, Sabahattin, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem*

Türkiye Araştırmaları Dergisi, sy. 2, (2002), ss. 235-248.

Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

Ekler

بالیکسری تجارت اوطنسی

۱۲

بالیکسری مرکز قضاى
۹۲۶ سنهسى زرعيات واستحصالاتى

استحصالات		زرعيات	
کیلو	جنسی	دوم	جنسی
۳۵۰۰۰۰۰۰	بغداى	۲۲۰۰۰۰۰	
۳۳۰۳۰۰۰۰	آرپه	۱۷۰۰۰۰۰	
۶۰۰۰۰۰۰	مازى	۳۰۰۰۰	
۶۰۰۰۰۰۰	پولاف	۳۰۰۰۰	
۶۶۰۰۰۰۰	چودار	۳۰۰۰۰	
۱۴۰۰۰۰۰	آبیون	۱۵۰۰۰۰	
۶۰۲۵۰۰۰۰	بقله	۲۵۰۰۰۰	
۱۰۵۰۰۰۰۰	توتون	۲۰۰۰۰	
۳۵۰۰۰۰۰	پاموق	۲۰۰۰۰۰	
۸۵۰۰۰۰۰۰	مصفر	۸۰۰۰۰۰	
۱۰۳۳۰۰۰۰	شود	۳۰۰۰۰	
۷۰۰۰۰۰۰	مرجك	۱۰۰۰۰	

بالیکسری مرکز قضاى
۹۲۶ سنهسى ادخالات و اخراجاتى

ادخالات		اخراجات	
جنسی	قیمت لیرا	جنسی	قیمت لیرا
۱۳ بیک چوال شکر	۵۸۵۰۰۰۰	۸۰ کیلو	۱۰۳۰۰۰۰۰۰
۷۰۰ بالیه مایقاپوره	۲۸۰۰۰۰۰	۸۵۰ کیلو	۶۰۸۰۰۰
۳۵۰۰ چوال قهوه	۱۷۵۰۰۰۰	۴۵۰ کیلو	۴۰۵۰۰۰
۵۰۰ صندیق چای	۳۰۰۰۰۰۰	۹۰۰ کیلو	۹۰۰۰۰
۴۰۰۰ چوال برنج	۱۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰ کیلو	۲۱۵۰۰۰۰
۵۰۰۰۰ صابون	۱۰۰۰۰۰۰	۱۰۵۰۰ کیلو	۱۸۷۵۰۰۰
۳۰۰۰ طون دمبر	۱۸۰۰۰۰۰	۲۵۰ کیلو	۷۰۲۰۰۰
۳۰۰۰۰ صندیق کبریت	۳۳۰۰۰۰۰	۴۰۰ کیلو	۱۰۳۰۰۰
بکون	۱۰۶۱۸۰۰۰	بکون	۱۰۸۲۳۰۱۰۰

Resim 1: Balıkesir merkez kazası 1926 yılı istatistikleri, *Balıkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926.*

بالتكسرى تجارت اولطهسى

ادرميد قضاستانده موجود فابريكالار (مابعد)

۱۸

ملاحظات	ماه مقدارى	نه او زرينه فمايتى	نمه مقدار باغ تقطير اينديكى كيالو	بار كبر قوي	فابريكه ك عنوانى صاحب ويا ستاجرى	عدد
ادرميد زيتونى قريه سنده	۱۸	زيتون ياش	۴۵۰۰	۷۵	سرفيجى حسيقك ستاجرى قراق اسهتيل	۱۹
» قزىل كپيلو »	۱۴	»	۸۲۰۰۰۰	۸	حاجى ابراهيم آغا زاده لار	۲۰
» كوره »	۱۸	»	۲۲۰۰۰۰	۲۸	فرهاديك زاده كاشفوعاسم فرهدشز	۲۱
» » »	۱۸	»	۵۲۰۰۰	۱۲	على ائندى زاده مختار بك	۲۲
» ايليجه اسكلسنده »	۱۶	»	۹۶۰۰۰	۸	كورهلى حسيقك زاده فرهاديك	۲۳
» » »	۲۴	»	۱۵۰۰۰۰	۱۸	على بك زاده محمدسزاتى بك	۲۴
» مناستر چايئده »	.	.	بوسته مغل قاشدر	۸	» » » »	۲۵
» آوجيلر قريه سنده »	۱۶	»	۱۰۰۸۰۰	۱۲	دراملى محمود بك	۲۶
» نعته قريه سنده »	۸	»	۴۸۰۰۰۰	۶	على ملا زاده صا كاك بك	۲۷
» باياسلى قريه سنده »	۲۴	»	۱۴۰۰۰۰	۱۰	عبدالله نراد بك	۲۸
» باياسلى »	۱۸	»	۹۰۰۰۰۰	۱۲	مولويلى احمد بك	۲۹
» » »	۱۸	»	۹۷۰۰۰	۱۲	محمد مسعود بك شيركاسى	۳۰
» نازلى قريه سنده »	۱۲	»	۴۸۰۰۰۰	۸	حاجى بكر زاده مسطفي بك	۳۱
» زيتونى »	۱۲	»	۴۴۰۰۰۰	۱۲	مدنلىلى ابراهيم ادهم بك	۳۲
» باياسلى قريه سنده »	۲۴	»	۱۸۰۰۰۰۰	۱۰	حاجى خليل ائندى زاده محمد ميريك	۳۳

اشبو فابريكالردن ماغدا ايكي دقيق فابريكهسى بر بوغ فابريكهسى اون عدد صابونخانهسى موجوددر.

•••••

ادرميد زيتون استحصالاتى

۹۲۶ سنهسى زيتون باغى اخراجى كپيلو ۲۰۲۶۷۰۵۹۴	۹۲۶ سنهسى تقطير اينديلىن باغ مقدارى كپيلو ۴۰۹۸۰۵۰۰	۹۲۶ سنهسى زيتون استحصالاتى كپيلو ۲۰۰۷۹۸۰۰۰
--	---	---

۱۹۲۵ سنهسى زيتون باغى ده قولتھسى ۱۰۸۰۰۰۰۰۰۰۰ قپدر .

۱۹۲۶ سنهسى استحصالاتلارن برقمهسى اينتاليك بنوشهرينه بوئندن ماغدا، لوندره، مارشاپاواسكندريه به
 اخراج اينديشدر . داخله اهميت اولهق برنجى درجه ده استانبول وازميره ايكنجى درجه ده بيغا و حواليسنه
 سوق اينديشدر .

زرعيات

تخم استحصالات كپيلو ۶۰۱۶۰۰۰۰۰ ۵۰۸۷۵۰۰۰۰ ۹۲۴۰۰۰۰ ۲۰۲۲۵۰۰۰۰	جنس بقداى آريه چودار شله	دوغ ۲۸۰۰۰ ۲۳۵۰۰ ۴۲۰۰ ۸۹۰۰
--	--------------------------------------	---------------------------------------

Resim 2: Edremit Kazasında Mevcut Fabrikalar; Edremit Zeytin İstihsalatı, *Balkesir Ticaret ve Sanayi Odası Salnamesi 1926.*